

Suomalainen lammas

Vuoden 2018 Lammas & vuohi- lehdissä on seurattu suomalaisen lampaan tarinaa sen varhaisimmista ajoista EU-aikaan saakka. Kirjoittaja on tehnyt parhaansa uuvuttaakseen lukijat lampaamme monipolvisella menneisyydellä, mutta siitäkin huolimatta palatkaamme vielä kerran asian äärelle: tarkastelemaan, miltä suomalainen lammas, lammastalous ja lampuri näyttävät tänä päivänä.

Numeroiden valossa suomalainen lammas vuonna 2018 on oma suomenlampaamme, joita Eviran lammaskirjaston mukaan oli lokakuussa 83 697 eri ikäistä lammasyksilöä. Seuraavaksi runsaslukuisin joukko ovat risteytykset, joita oli 46 886, seuraavana texelit 19 532 yksilöllä, sen jälkeen kainuunharmakset 9 069 yksilöllä ja ahvenanmaanlampaat 5 675 yksilöön nousevalla populaatiolla. Tuontiroduista oxford downit kipuavat lukumäärissä vielä tuhannen paremmalle puolelle 1 713 yksilöllä, mutta muut rodut jäävät tuon rajan alle.

Rotukirjon osalta tilanne näyttää paljolti siltä, kuin 1980-luvun lopussa varovaisesti toivottiin. Silloin risteytystuotanto nähtiin yhtenä keinona lammastalouden kannattavuuden pe-

lastamisessa. *Marja-Leena Puntila* totesi Lammas ja vuohi- lehdessä vuonna 1993, että koska risteytystuotannon tuli perustua laadukkaaseen ja puhtaaseen eläinainekseen, maahamme tarvittaisiin joukko suurehkoja puhtaita liharotuja jalostavia katraita ja näille oma jalostusohjelma. Tämän voi sanoa toteutuneen, sillä meillä on useita liharotujen jalostuslampoloita.

Suomenlammas

Suomenlammasta, suomalaisen lammastalouden kiistatonta kruununjalokiveä, on hiottu nyt sata vuotta. Suomenlammas on erittäin monipuolinen tuotantoeläin, vain painotukset eri käyttötarkoitusten, kuten villan, turkisten ja lihan välillä ovat vaihdelleet.

KÄÄNNÄ

1500-luvulla Kustaa Vaasa toi Englannista hienovillaisia lampaita, 1700-luvun hyödyn aikakausi toi sieltä talousajattelun ja 1970-luvulla tulivat paimenkoirat. Kuvassa border collie-uros Glencregg Bowen, rotu syntynyt Englannin ja Skotlannin raja-alueella, koira syntynyt pohjoisen Irlannin Donegalissa ja työskentelee nyt samalla eteläsavolaisella lammastilalla. Onko ympyrä sulkeutunut vai avautunut vai onko niin, että lammastalous onkin useita päällekkäisiä ympyröitä?

Tänä päivänä suomenlammas ajaa ikään kuin kaksilla rattailta, toisaalla on sen maine tuotantoeläimenä hyvän sikiävyyden ja erinomaisen villan ansiosta ja toisaalla alkuperäisyys ja soveltuvuus maisemanhoitokohteisiin. Täytyy muistaa, että tehtäessä suomalaisesta lampaasta virallista rotua sata vuotta sitten, yhdistyksellä ei ollut tarkoitus konservoida maatiiseläintä, vaan tehdä siitä kotimainen tuotantoeläin. Tätä puolta ei myöskään pidetty vakana alla ja esimerkiksi vielä 1960-luvulla suomenlammasta markkinoitiin nimenomaan jalostettuna, ”improved” rotuna. Termi liitetään yleensä lihan tuotantorotuihin ja muihin pitkälle jalostettuihin rotuihin. EU-aikana taas suomenlampaan alkuperäisyys ja aitous sekä sopeutuminen omaan ympäristöönsä ovat nousseet korostetusti esiin. Ehkä tämä on seurausta EU:n harjoittamasta tukipolitiikasta alkuperäisrotutukineen ja maisemanhoidosta saatavine tukineen, sillä on edullista pitää esillä ominaisuuksia, joista kulloinkin on taloudellista hyötyä. Tästä ei ole sinänsä mitään haittaa, ellei se sitten pidä yllä tiukassa istuvia käsityksiä suomenlampaasta vaatimattomana rotuna. Rotu ei kuitenkaan ole enää sama, kuin sata vuotta sitten ja jo pelkästään suomenlampaan kasvanut elopaino kielii siitä, että jalostustyötä on tehty. Aikaansaatu eläin vaatii aivan toisenlaista ruokintaa, kuin se melkeinpyhällä hengellä elänyt eläin, josta rotua lähdettiin rakentamaan.

Mutta ehkäpä lampaamme monet roolit erilaisine painotuksineen osoittavat, että rodut ovat muutakin kuin biologiaa ja joukko eläimen villanlaatuun, kokoon tai väriin liittyviä ominaisuuksia. Rodun syntymiseen tarvittiin ymmärrystä omasta, omaleimaisesta kulttuurista ja myös orastavaa kansallistunnetta ja tässä tarkoituksessa rotujen voi katsoa palvelevan edelleenkin. Rodun valintaa ei tehdä pelkästään järkisyyden mukaan, vaan taustalla voi olla omaan kulttuuriin ja identiteettiin liittyviä arvoja. EU-aika voidaan nähdä myös kulttuurisen itsenäisyytemme uhkana, jolloin suomalaista alkuperää olevat perinteet ja tavat ja miksei lampaatkin saavat aivan uusia painotuksia. Oma lam-

masrotu voi olla mielikuvien tasolla merkityksellisempi asia, kuin konkreettinen eläin fyysisine ominaisuuksineen. Lampurille rodun suomalaisuus voi olla tärkein ja suorastaan ideologinen valintaperuste, kun taas kuluttaja voi pitää karitsan- ja lampaanlihan kotimaisuutta rodun suomalaista alkuperää tärkeämpänä. Ulkomaalainen ei laita paljoakaan painoarvoa suomenlampaan suomalaisuudelle tai alkuperäisyydelle, sillä maailmalla on toinen toistaan alkuperäisempiä lammascarotuja, joka kansallisuudella omansa. Suomenlammas kiinnostaa kuitenkin myös kansainvälisesti, sillä se on yksi harvoista roduista, jossa yhdistyy useita hyviä ominaisuuksia. Kuten M.L. Ryder toteaa omassa tiiliskiviopuksessaan *Sheep and a Man*, suomenlammas on ainoa esimerkki rodusta, jolla on merinotyyppinen villa sen olematta merinotyyppinen lammas.

Lampaanpidosta lammastalouteen

Lammastalouttamme koskevia historioikkejä lukiessa tuntuu, ettei juuri mitään ole tapahtunut sitten 1980-luvun. Samansisältöiset hankkeet ovat seuranneet toistaan, mutta ala painiskelee yhä samojen ongelmien parissa. Vuonna 1988 laadittuun muistioon on keskeisimmäksi ongelmaksi kirjattu kannattavuusongelmat, mutta yhtä hyvin kyseessä voisi olla vuoden 2018 muistio. On ollut paljon hankkeita, mutta vähän villoja.

Jos taas asiaa tarkastellaan historian näkövinkkelistä, valtavasti on tapahtunut juuri 1980-luvulta lähtien. Viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana vuosisatoja pintansa pitänyt lampaanpito on jalostunut lammastaloudeksi. Lampaanlihan kysynnän kasvaessa 1980-luvulla ei ollut valmiina tuotantoketjuja lammastaloutta ajatellen. Lampaitahan oli ollut lähes joka talossa vielä 1950-luvulla, mutta niiden ylläpito täytti lähinnä omavaraisalouden vaatimukset. Maataloudellemme oli tuolloin ominaista, että vaikka tiettyä tuotannonhaaraa, kuten lypsykarjataloutta kehitettiin, muilta osin omavaraisalouden leima säilyi. Kehitys koski vain sitä osuutta tilan tuotannossa, jota myytiin eteenpäin.

Tästä syystä melkeinpyhää koko alamme on luotu 1980-luvulta alkaen kuljetuksineen, teurastamoketjuineen, neuvontoineen ja ruokintasuunnitelmien. Samalla on koulutettu uusia kuluttajasukupolvia käyttämään karitsan- ja lampaanlihaa. Viimeistä reilua kolmeakymmentä vuotta voikin pitää lammassektorilta melkoisena ponnistuksena. Siinä ajassa se on noussut marginaalista varteenotettavaksi tuotannonhaaraksi muiden tuotannonalojen joukkoon. Lammastaloudessa on tehty sama työ todella ripeästi verrattuna siihen, kuinka pitkään muut tuotantosuunnat ovat hioneet käytäntöjään, esimerkiksi lypsykarjatalous lähes 140 vuotta. Lammastaloudelta on puuttunut myös osuustoiminnan ja erilaisten tuottajaorganisaatioiden tuoma tuki, jonka avulla monet muut maatalouden sektorit lähtivät vahvaan kasvuun.

Suomalainen lammastalous – tutuissa maisemissa lainahöyhenissä

Lammastaloutemme kehitys on ollut niin nopeaa, että sinä aikana perinnäisen maatalouden aikaiset menetelmät ovat joko unohtuneet tai tietoisesti hylätty epäammattimaisena. Ammattimaisen lammastalouden harjoittamisen mallit on sen sijaan haettu Englannista, Ruotsista tai muista pidemmälle kehittyneen lammastalouden maista. Vanhat työmenetelmät on lähestulkoon kaikki korvattu ulkomaisilla vastineilla korvamerkkejä, käsittelyjärjestelmiä, aitamateriaaleja ja paimenkoiria myöten. Se, mitä on jäänyt suomalaisuudesta jäljelle, ovat omat rotumme ja tuotantoympäristö. Perinnäinen elämäntapa on jäänyt elämään ainoastaan ruokaperinteessä

JATKUU SIVULLE 24

ja villan kehruunäytöksissä, milloin on haettu lampaanlihan markkinoille uutta puhtia yhteisistä juuristamme tai haluttu elävöittää kesäjuhlia.

Tuotannon reunaehdot

Kehityksestä huolimatta tietyt lainalaisuudet sanelevat tuotannon ehtoja edelleen. Juvan Rantuun ukko tiesi jo 1930-luvulla, että: ”Lampaasta särvin tulloo kaikista kalleimmaksi”. Lammas on edelleen pienikokoinen teurastettava, jossa työn kiinteät kustannukset ovat suhteessa korkeammat, kuin isommissa eläimissä. Myös kotimaisen villan tuotannolla on vastassa samoja vaikeuksia, kuin kaksi sataa vuotta sitten. Edullisesti tuotettua raaka-ainetta tulvii markkinoille maista, jossa lampaista voidaan laiduntaa ympäri vuoden. Villalangalle esitetään nykyään myös aivan uudenlaisia vaatimuksia, jotka ovat tulleet mukaan keinokuitujen lyhyen maailmanvalloituksen aikana. Tänä päivänä villasukkan pitäisi kestää ikuisesti ja kerran neulotun kantapäänkin vähintään isältä pojalle, vaikka kaikki muu saa kyllä hajota, halvalla tuotetut vaatteet mukaan lukien. Tämä on ehkä hieman väärin ymmärrettyä kestävää kehitystä ja vaatii lampurilta kylmiä hermoja ja lujaa uskoa omaan tuotteeseensa, jos haluaa myydä sitä ilman nylonvahvikkeita.

Tuottavuus ja kannattavuus vastaan monimuotoisuus

Lammastaloutemme avainsanoja ovat tänä päivänä tuottavuus ja kannattavuus. Tämä tarkoittaa tasalaatuisia tuotteita, tuotannon keskittämistä ja suurempia yksikkökokoja, joissa tuotantokustannukset jakaantuvat tasaisemmin. Jalostus tukee näitä päämääriä, sillä jalostamalla eläinaineksesta saadaan tasalaatuista ja -kokoista, nopeakasvuista, lihaksikasta ja kaupan päälle tasalaatuista villaakin. Tasaista laatua on helppo myydä ja kehräämöiden ja teurastamoiden helppo ostaa ja näin lampurikin saa oman siivunsa kakusta. Kehityksen näkökulmasta tämä on se huippu, johon on kuljettu primitiivisestä lähtötilanteesta, ikään kuin pimeydestä valoa kohti.

Mutta vanha kansa tiesi myös, että ”kakkua ei voi sekä syödä että

säästää”. Emme voi jalostaa mahdollisimman tuottavia ja tasalaatuisia eläimiä ilman, että geeniperimä kutistuu, muuttuu homogeenisemmaksi ja monimuotoisuus vähenee. Tämän päivän trendit eivät välttämättä ole huomisen trendejä ja tuottava lammaskin on oman aikansa ilmiö, jonka voittokulkua on kestänyt korkeintaan reilu pari sataa vuotta eli vain lyhyt hengähdys lampaan pitkässä historiassa. Toinen aika voi laittaa painoa toisenlaisille arvoille. Siksi valintoja ei pitäisi tehdä pelkästään tuottavuutta ajatellen.

Suomessa huoli liiasta monokulttuurista ei ehkä ole niin akuutti, kuin suuremmissa tuottajamaissa. Yksi lammastaloutemme ongelmakohtista on edelleen kentän hajanaisuus, sillä yrittäjät ovat erilaisia, heillä on erilaisia päämääriä ja myös tilat ovat hyvin erilaisia keskenään. Ammattimaisuuden astekin vaihtelee, sillä kaikille lampaanomistajille taloudellinen tuottavuus ei ole pääosassa. Tähän viittaa se, että maamme 4 229 lampaanpitäjäksi rekisteröityneistä vain 1 429 on sellaisia, joilla on yli 10 lammasta. 2 800 eläintenpitäjällä on 1–10 lammasta. Eli kaksi kolmasosaa lampaan omistajista on jonkinasteisia harrastajia. Voisi kauniisti ajatella, että samaan tapaan, kuin maatalousmaisemassa tulee olla erilaisia ympäristöjä elinvoimaa ylläpitämässä, niin samalla periaatteella lampurien erilaisuus pitää yllä myös eläinaineksen ja tuotannon monimuotoisuutta, sillä lampaista valitaan jatkoon mitä erilaisimmin kriteerein. Näin eläinaineksella on ainakin teoreettiset mahdollisuudet säilyä heterogeenisempänä.

Suomalainen lampuri – moniosaaja

Myös lampaan monipuolisuus ylläpitää tilojen erilaisuutta, sillä se mahdollistaa tuotannon painopisteen siirtämisen eri suuntiin. Suomenlammas on säilyttänyt monipuolisuutensa koko sadan vuoden ajan, jopa siinä määrin, että tiettyihin harvoihin ominaisuuksiin keskittyvä jalostaminen on ollut haasteellista, kuten Kalle Maijala toteaa Suomen Lammasyhdistyksen 80-vuotishistoriikissa. Monipuolisen rodun ympärille on kehittynyt toimintaympäristö, jossa myös lampaiden

”Suomalainen lampuri on kekseliäs ja luova moniotelija, jolla tuotantoketju on melkein pä alusta loppuun omissa käsissään.”

tuottamien raaka-aineiden hyödyntäminen ja jatkojalostus ovat edelleen mahdollisia eli meillä on nahkajalostamoja, kehräämöjä ja erilaisia makkara-pajoja. Sama monipuolisen hyödyntämisen strategia on siirtynyt myöhemmin alalle tulleiden tuontiroitujen kasvattajille. Hekään eivät ole pelkästään lihantuottajia samassa mittakaavassa, kuin esimerkiksi englantilaiset kollegat, jotka myyvät vain raaka-ainetta eteenpäin. Suomalainen lampuri ei voi kilpailla tuotannon suuruudella, mutta osaa hyödyntää lampaansa ominaisuuksia ehkä laajemmalla skaalalla. Suomalainen lampuri on kekseliäs ja luova moniotelija, jolla tuotantoketju on melkein pä alusta loppuun omissa käsissään. Pitkällä tähtäimellä talous on ehkä kestävämmällä pohjalla, kun kaikki munat eivät ole samassa korissa ja muutoksiin reagoiminen käy nopeammin. Tästä monipuolisen rotumme ympärille rakentuneesta lammastaloudesta on löydettävissä ehkä myös se suomalaisuuden ydin, joka on hieman jäänyt ulkomailta vyöryvien mallien varjoon. Vaikka moneen asiaan onkin haettu kansainvälisiä esikuvia, on aineksista muodostunut omaleimainen ja paikallisia olosuhteita, maaseutumaisemaa, yrittäjyyttä, käsitöläisyyttä ja elintarvikeketjua hyödyntävä tuotannonala.

Lähteet:

Ote Eviran lammastrekineristä 11.10.2018. Pia Vilen, suunnittelija, Eläinten hyvinvoinnin ja tunnistamisen yksikkö/ Elintarviketurvallisuusvirasto Evira.

Maijala, Kalle, 1999: 80-vuotta järjestettyä lampaanjalostusta: Suomen Lammasyhdistys 1918-1998. Suomen Lammasyhdistys. Helsinki.

Punttila, Marja-Leena: Oxford down ja texel-risteytyskaritoiden lisäkasvu- ja teurasominaisuudet. Lammas ja vuohi 3/1993.

Ryder, M.L. 1983; Sheep and Man. Duckworth. London.

Vihola, Teppo, 1991; Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 159. Jyväskylä.